

X1.4.22

Wetenschappelijke nascholing 2000 - 2001

**Het taallandschap
in
Vlaanderen**

**Johan Taeldeman
Magda Devos
Johan De Caluwe**

**UNIVERSITEIT GENT
Vakgroep
NEDERLANDSE TAALKUNDE
Blandijnberg 2, B-9000 GENT**

nr. 11.334
no. 1.2002

De regenboog van de Vlaamse dialecten

Johan Taeldeman

1. De dialecten: schatkamers van de taal

In de voorbije 100 jaar is de Vakgroep Nederlandse Taalkunde (vroeger 'Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie') van de Gentse universiteit door vijf hoogleraren geleid (de professoren Jozef Vercoullie, Edgard Blancquaert, Willem Péé, Frits Vanacker en ikzelf) en alle vijf hebben zij zich wetenschappelijk hoofdzakelijk met de studie van de Nederlandse/Vlaamse dialecten ingelaten. En nu nog gaat in diezelfde vakgroep het grootste deel van het geld voor wetenschappelijk onderzoek naar dialectologische projecten. Op grond van deze waarnemingen rijst als het ware vanzelf de vraag: zijn dialecten voor het taalkundig onderzoek en voor de opleiding van jonge taalkundigen dan zo belangrijk? Het antwoord hierop is ondubbelzinnig JA en ik zal hieronder slechts twee argumenten voor dat duidelijke ja-woord ontwikkelen.

1.1. Het historische belang

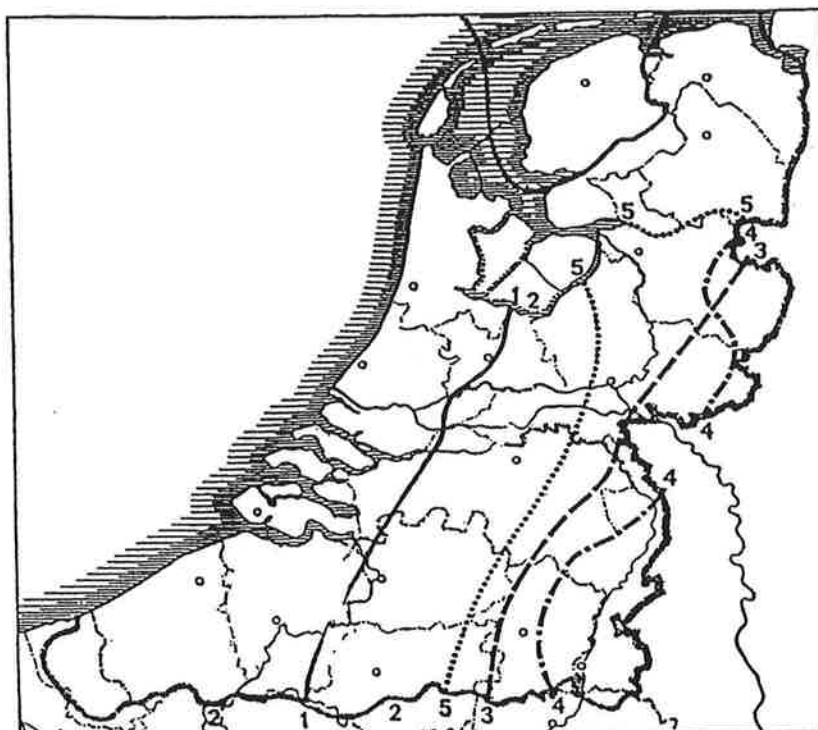
Naast een uitstekende beheersing van en theoretisch inzicht in de structuur van het moderne Nederlands dient een neerlandicus ook heel wat te weten over de historische ontwikkeling van z'n taal. Welnu, terwijl de Nederlandse standaardtaal (het A.N.) nauwelijks drie- à vierhonderd jaar oud is, dateren de diepste kenmerken van het Nederlandse dialectlandschap van ruim duizend jaar vroeger.

Als we zicht willen krijgen op de invloed van het Romeinse Latijn (eerste eeuwen van onze jaartelling) op de proto-Nederlandse volkstaal, kunnen we beter de woordenschat van onze dialecten dan die van het A.N. afspeuren. Dan blijkt al gauw dat onze dialecten meer van dat oude Latijnse leengoed bevatten. Enkele voorbeelden: Ovla. *aker* (= emmer) uit Lat. *aquarium*, Wvla. *seule* (= emmer) uit Lat. *solita*, Denderstr. + Zuid-Brab. *pepel* of *pemel* (= vlinder) uit Lat. *papilio*, Paljottenland *foensjen* (= paddestoelen) uit Lat. *fungi*, Wvla. *kachtel* (= veulen) uit Lat. *capitale*, Ovla. *urs* en *eperus* (beide= egel) uit resp. Lat. *ericus* en *aper*.

Opmerkelijk aan ons dialectlandschap (in Vlaanderen en in Nederland) is dat de belangrijkste tegenstellingen *westelijk* vs. *oostelijk* georiënteerd zijn. Hiermee hangt samen dat de 'diepste' dialectgrenzen in ons taalgebied van Noord naar Zuid lopen (zie hierbij krt. (1)) en ook dat in Vlaanderen de grote

dialectgebieden (West-Vlaams, Oost-Vlaams, Brabants en Limburgs) van west naar oost *naast* elkaar liggen. Dat heeft m.i. (bijna) alles te maken met de manier waarop onze contreien definitief germaniseerd zijn in de derde à vijfde eeuw:

Kaart ① : Umlautgrenzen in het Ndl. taalgebied
(naar: J. Goossens 1970)

————	W. {groen koas	vs. O. {gruun e.d. kèes e.d.
-----	W. voetje e.d.	vs. O. vuuteke
———	W. voete(n)	vs. O. vuut(e)
-·-·-·-	W. (hij) komt	vs. O. (er) kömt

Vanuit het westen, dus van over de zee kwamen Kustwestgermaanse groepen (Angelen en Saksen), die niet alleen Engeland maar ook onze westelijke kustgebieden (d.w.z. Holland, Zeeland en West-Vlaanderen) veroverden. In onze kustdialecten (b.v. het West-Vlaams) importeerden zij heel wat dialectkenmerken die we ook in het Engels aantreffen:

Vergelijk:	WEST-VLAAMS	~	ENGELS
	<i>zonne</i> (A.N. zon)		<i>sun</i>
	<i>mussels</i> (A.N. mosselen)		<i>mussels</i>
	<i>butter/beuter</i> (A.N. boter)		<i>butter</i>
	<i>pit</i> (A.N. put)		<i>pit</i>
	<i>dinne</i> (A.N. dun)		<i>thin</i>
	<i>of</i> (A.N. af)		<i>of(f)</i>
	<i>gebeurs</i> (A.N. buren)		<i>neighbours</i>

Soms reik(t)en die Kustwestgermaanse taalvormen echter tot dieper het binnenland (Oost-Vlaanderen) in: b.v. *zeune* (A.N. zoon) ~ Engels *son* (uitspr. *sun*), *puppe* (A.N. pop) ~ Engels *puppet*, *diere* (A.N. duur) ~ Engels *dire* (weliswaar met andere betekenis).

Vanuit het oosten kwamen Nederfrankische groepen en die brachten taalvormen mee die we ook in het Hoogduits terugvinden. In onze dialecten duiken ze vanaf de Schelde (Antwerpen) + de Dender op en ze nemen naar het oosten sterk toe:

Vergelijk:	BRABANTS	~	HOOGDUITS
	en/of		
	LIMBURGS		
	<i>kèès</i> (A.N. kaas)		<i>Käse</i>
	<i>gruun</i> (A.N. groen)		<i>grün</i>
	<i>menneke</i> (A.N. mannetje)		<i>Männchen</i>
	<i>vuut</i> (A.N. voeten)		<i>Füsse</i>
	<i>ich</i> (A.N. ik)		<i>ich</i>
	<i>wijd</i> (A.N. ver)		<i>weit</i>

Dit *terraslandschap* (d.w.z. hoe meer naar het westen, hoe meer gelijkenissen met het Engels en hoe meer naar het oosten, hoe meer gelijkenissen met het Duits) dateert van de tijd van de algehele germanisering van onze gebieden, dus van ongeveer 1500 jaar geleden. Als we van het véél jongere A.N. vertrekken, ontgaat ons heel die oude west/oost-tegenstelling. In nog tal van andere opzichten zou ik kunnen aantonen dat voor een grondige studie van de historische ontwikkeling van het Nederlands onze dialecten en ons dialectlandschap absoluut onmisbaar zijn, maar dat zou ons hier te ver leiden.

1.2. Een rijkere waaier van taalelementen

Aan de Nederlandse dialecten samen valt een veel bredere/rijker waaier van taalverschijnselen waar te nemen dan aan het A.N. Als wij ons als taalkundigen een beeld willen vormen van wat er zoal als structuuringrediënten in levende/natuurlijke talen mogelijk is, dan zijn we weer beter af bij onze dialecten dan bij de Nederlandse standaardtaal. Allereerst enkele voorbeelden uit alle taalcomponenten:

(a) Klankleer/uitspraak:

Niet alleen vertonen de Ndl. dialecten samen een veel rijker palet van taalklanken, maar ze bevatten ook echte curiosa. Neem nu het woordje *nie*: hoewel het niet op een *-t* eindigt, ondergaat de beginmedeklinker van het volgende woord toch allerlei veranderingen/assimilaties *alsof* NIE toch op een *-T* zou eindigen: (een soort 'spookfoneem' *-t*)

cf. *nie fele* (< nie vele)

nie seker (< nie zeker)

nie toen (< nie doen)

Heeft dial. NIE een -T?

neen, want je hoort ze als zodanig nooit.

ja, want de beginmedeklinker van het volwoord past zich aan de weliswaar onhoorbare -t aan.

(b) Grammatica:

√ *Ontkeningswoordjes:*

In het A.N. en in de meeste andere standaardtalen (hoewel Frans: *il n' est pas à la maison* en Afrikaans: je moe *nie* huil *nie*) is er in een negatieve zin maar één negatiewoordje; Op zichzelf is dat ook voldoende. En toch hoor je in sommige Ndl. dialecten drie- en zelfs vierledige negaties: b.v. West-Vlaams: 'k *en* (h)è *nie* vele *gin* geld *nie* mè (= ik heb niet veel geld meer).

√ *Verbogen of vervoegde voegwoorden*

In het A.N. en in andere standaardtalen kunnen alleen zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden een *enkelvoudsvorm* en een *meervoudsvorm* hebben. In veel Vlaamse dialecten kunnen echter ook voegwoorden die een bijzin inleiden (vooral *dat*), een tegenstelling enkelvoud/meervoud vertonen:

cf. K' (h)è gezeid *da'* ze zot *is*.

K' (h)è gezeid *dan* ze zot *zijn*.

Zelfs op wereldvlak zijn dit taalwondertjes.

(c) Woordenschat:

Soms is de woordenschat van de dialecten veel gevarieerder/genuanceerder dan die van de standaardtaal. Twee voorbeelden uit (de) Vlaamse dialecten:

In het Gents Dialectwoordenboek van L. Lievevrouw-Coopman (1950-1954) treffen we niet minder dan 83 verschillende woorden aan voor het begrip 'kaakslag'; de Grote Van Dale (voor het A.N.) bevat hooguit 10 à 15 verschillende benamingen.

In mijn dialect (dat van Kleit) en in vele andere Vlaamse dialecten beantwoorden aan het variatieloze A.N.-woord *steel* (van een werktuig waarmee naar de grond toe een activiteit wordt verricht) nog minstens vijf andere benamingen naargelang van het werktuig: een spade heeft een *boom*, een (dors)vlegel een *staf*, een zeis een *snaar*(*stok*), een pik (zicht) een *werf* en een pikhaak een *lat*.

Waarom is die vaak (veel) rijkere waaier van taalelementen in onze dialecten nu toe te schrijven? In tegenstelling tot standaardtalen (o.a. het A.N.) hebben dialecten in de loop der tijden veel minder blootgestaan aan *taalnormering* / *taaluniformisering* / *taalrationalisering*. Daardoor konden dialectisch allerlei 'irrationele' taalvormen (b.v. drie- of vierledige negatie) veel beter overleven. Als wij dus langs een empirische weg een antwoord willen geven op de kernvraag welke structurele elementen zoal in natuurlijke talen kunnen voorkomen, dan komen we fataal terecht bij die taalvariëteiten die zich het

spontaanst/het natuurlijkst hebben kunnen ontwikkelen: de dialecten. Standaardtalen zijn altijd in veel hogere mate *maaktalen*. Hiermee is wellicht voldoende verklaard of toch toegelicht waarom taalkundigen – en zeker de Gentse neerlandici – altijd zo gretig onze dialecten bestudeerd hebben. In schrill contrast met deze intense wetenschappelijke belangstelling (en zelfs koestering) staat de spectaculaire veronachtzaming van het dialect door de gemiddelde (Vlaamse) taalgebruiker. In twee opzichten gaat bij ons het dialect met rasse schreden achteruit: (1) steeds minder mensen gebruiken in steeds minder omstandigheden nog dialect, (2) steeds minder Vlamingen kennen nog dialect en (3) als er nog dialect gesproken, dan is dat meestal een fel uitgevlakt dialect, dat al doorspekt is met allerlei standaardtalige elementen. Met andere woorden: de dialectregenboog is nu fel/zienderogen aan het verbleken. Daar zijn allerlei objectieve (en helaas onomkeerbare) oorzaken voor aan te wijzen: de schaalvergroting van het leven, de enorme mobiliteit van de hedendaagse mens, de invloed van de media en het onderwijs (minimum vijftien jaar op de schoolbanken), enz. Maar er is minstens ook één subjectieve factor bij: in de persoonlijke leefsfeer (thuis en onder vrienden) hebben wij het dialect nogal lichtvaardig prijsgegeven omdat *wijzelf* dialectgebruik zijn gaan associëren met onbeschaafdheid, derderangsburgerschap, ongemaniërdheid en zomeer. Ten onrechte echter, want aan dialect gebruiken in de persoonlijke leefsfeer kleeft noch maatschappelijk noch linguïstisch persé iets minderwaardigs.

1.3. De diversiteit van het Vlaamse dialectlandschap

Als we een wandeling maken door onze dialecten vanaf de Kust tot de Maas, dan worden we vooral getroffen door de enorme verscheidenheid die zich soms zelfs op zeer korte afstand (b.v. tussen twee aanpalende dorpen) aan ons voordoet en dit op alle domeinen van de taal: de klanken / de uitspraak, de woordvormen (vormleer), de woordvolgorde of zinsbouw en natuurlijk ook de woordenschat. Hieronder probeer ik dat met enkele voorbeelden te illustreren:

°) De enorme *uitspraak*variatie blijkt b.v. heel mooi uit de klankvormen van de woordgroep *mijn oud huis* (die we hier niet heel accuraat kunnen weergeven doordat we moesten afzien van fonetisch schrift):

	MIJN	OUD	HUIS
West-Vlaams:	mien	oed	uus
Maldegems:	meun	aw	eus
Kleits:	meen	aw	eus
Eekloos:	mijn	èèw	uis
Gents:	maan	aew	aaïs
Aalsters:	maen	aaV	oas
Antwerps:	main	aaW	oas
Mechels:	maan	aaV	òòs
Hasselts:	meen	aad	(h)eus
Maaseïks:	mien	aud	hoes

°) Op het vlak van de *vormleer* (woordvorm) signaleren we de variatie m.b.t. het achtervoegsel voor de vorming van de onvoltooid verleden tijd (b.v. in *bakken*):

Frans-Vlaanderen: (o.a.) ik bak-*ste*

West-Vlaanderen: ik bak-*ten*

Zeeuws-Vlaanderen: (o.a.) ik bak-*ende*

Oost-Vlaanderen: ik bak-*tege*

Brabant + Antwerpen: ik bak-*te*

Limburg: ik baG-*de* (Franse G)

°) Variatie in de *woordvolgorde* is in het algemeen minder courant maar is toch mooi te illustreren aan het zinnetje: ... *dat ik het ze gezegd heb*:

mogelijkheden: *da'k ik ze 't gezegd heb*

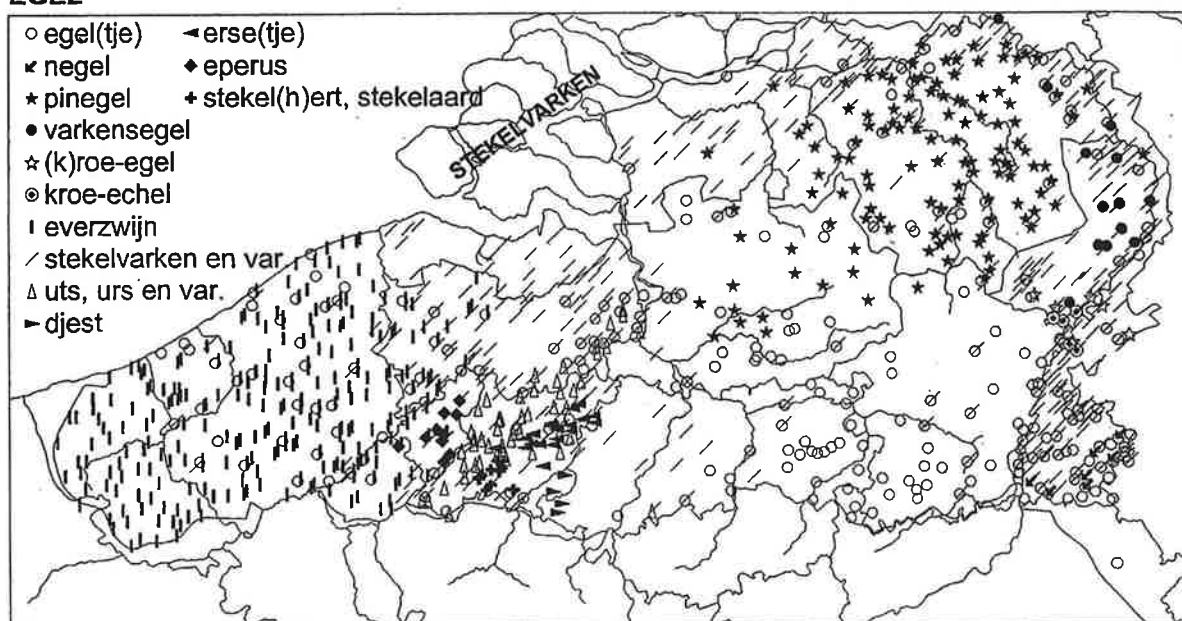
da't ekik ze gezegd heb

da'ze 't ekik gezegd heb

da'k ze 't ekik gezegd heb.

°) Nog het grootst is de variatie in de *woordenschat*. Om de tekst niet al te lang te maken illustreer ik dit maar met één woordkaart: die met de benamingen voor de *egel* (zie hierbij kaart 2). Daarop figureren minstens 15 verschillende woord(vorm)en: naast *egel/negel* en samenstellingen met *-egel* (*pinegel*, *varkensegel*, en *(k)roe-egel* – die vooral in Limburg, Brabant, Antwerpen en het Waasland te situeren zijn – verschijnen ook de types *stekelvarken* (vooral in Brabant, Antwerpen, Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen), *e(u)verzwijn* (Frans- en West-Vlaanderen en het noordwesten van Oost-Vlaanderen), *ers(e)/urs/uts* (< Lat. *ericius*, in Zuid-Oost-Vlaanderen), *djest* (buurt van Ninove), *stekelhert* (buurt van Zottegem en Brakel) en *eperus* (< Lat. *aper*, tussen Leie en Schelde, ten zuidwesten van Gent).

EGEL

Kaart ② : Dialectbenamingen voor de EGEL
(Naar V. De Tier & M. Devos, 2000)

Voor meer uitleg bij deze kaart: zie V. De Tier en M. Devos: 'De Zuid-Nederlandse benamingen voor de egel'. In: Huldealbum Hugo Ryckeboer. (Gent, 2000), p. 193-211.

Met deze luttele voorbeelden hebben we nog maar een miniem tipje van de bijzonder veelkleurige dialectsluier in Vlaanderen opgelicht. De dialectvariatie is (was?) in onze dialecten zo enorm groot, dat we ons kunnen en moeten afvragen of dat ook elders (b.v. in Nederland en in andere Europese taalgebieden) (nog) het geval is. Zonder aarzelen antwoorden we hier negatief op. In haar verbazingwekkende veelkleurigheid is de variatie in de traditionele Vlaamse dialecten – althans in een Europese context – werkelijk *uniek*, zodat natuurlijk meteen een nieuwe vraag rijst: waaraan is die unieke versnipperdheid toe te schrijven?

Ik meen hiervoor een combinatie van oorzakelijke factoren te mogen noemen:

- a) Het feit dat onze streken definitief gegermaniseerd zijn (3de à 5de eeuw) vanuit twee richtingen en door twee ook qua taal al erg verschillende groepen van West-Germanen (enerzijds Angelen + Saksen, anderzijds Franken) (zie ook paragraaf 1.1.). Dat bracht al heel vroeg een oost/west-georiënteerde diversificatie teweeg.
- b) Naar het einde van de middeleeuwen toe (12e à 15de eeuw) ontstonden hier op korte afstand veel grote en machtige steden (o.a. Ieper, Brugge, Gent, Antwerpen, Brussel), vanwaaruit zich ook *eigen* dialectkenmerken gingen verspreiden over het gebied dat ze ook al politiek en sociaal-economisch domineerden. Zo werd Vlaanderen ook qua taal (dialecten) een lappendeken.
- c) Vlaanderen heeft eind 16de eeuw een enorme 'brain-drain' ondergaan door de massale emigratie van haar economische en culturele elite naar Noord-Nederland. Dat heeft er (o.a.) toe geleid dat Vlaanderen – in een Europese context – pas heel laat (eind 19de / begin 20e eeuw) een eigen (Nederlandse) standaardtaal 'gekregen' heeft. Naast heel veel negatieve had dit echter ook één *positief gevolg*: de uitvlakking van onze dialecten onder druk van de standaardtaal (het A.N.) is bij ons veel later begonnen dan in andere Europese taalgebieden.

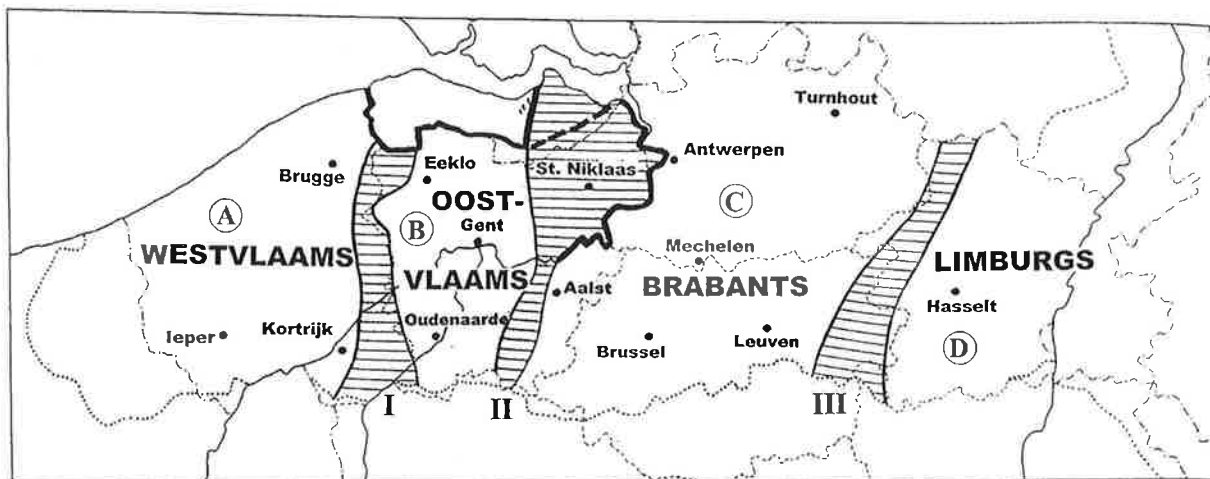
Deze en mogelijk nog andere factoren hebben gezorgd voor een erg versnipperd Vlaams dialectlandschap, dat in z'n veelkleurigheid tot diep in de 20^e eeuw stand heeft kunnen houden.

2. De structuur van het Vlaamse dialectlandschap

De centrale vraag luidt hier: zit er achter die bijzonder bonte waaier van dialectvariatie toch structuur of is het puur chaos? In het eerste geval zou het zo moeten zijn dat de grenzen van heel veel dialectverschillen (b.v. *groen* tegenover *gruun*, *ik ben* tegenover *ik zijn*, *ik baktege* tegenover *ik bakte*) elkaar in bepaalde zones als het ware opzoeken en zo *overgangsgebieden* gaan vormen tussen *relatief homogene dialectgebieden*.

Een blik op kaart (3) maakt meteen duidelijk dat dit in Vlaanderen inderdaad het geval is. We zien allereerst dat er zich *vier grote dialectgebieden* aftekenen:

Kaart ③ : De grote dialectgebieden in Vlaanderen

√ Gebied (A): de *West-Vlaamse* dialectgroep, die naast Frans-Vlaanderen ook bijna de hele provincie West-Vlaanderen bestrijkt, behalve de zuidoosthoek vanaf Ruiselede tot Avelgem (waar een overgangsdialect tussen West- en Oost-Vlaams gesproken wordt).

In gebied (A) vertonen de dialecten dus een groot aantal gemeenschappelijke kenmerken, waarvan een deel niet in de aanpalende gebieden voorkomen.

Anders gezegd: het West-Vlaams heeft een aantal kenmerken die uniek/specifiek West-Vlaams zijn (b.v. koud = *koed* en zout = *zoet*, af = *of*, zon = *zunne*, ik bak = *ik bakken*, bankje = *banks(t)je*, aardbei = *frèze*) en een aantal andere die we ook in een aanpalend dialectgebied als het Oost-Vlaams aantreffen (b.v. kaas = *koas* en niet *kèès*, deur = *deure* en niet *deur*, kinderen = *kinders* en niet *kinderen*, 'k ga gaan slapen en niet 'k ga slapen).

√ Gebied (B): de *Oost-Vlaamse* dialectgroep, die maar ongeveer de westelijke 2/3 van de gelijknamige provincie omvat. Qua dialect *niet* Oostvlaams zijn de volgende delen van de provincie Oost-Vlaanderen:

- a) Maldegem + Kleit (waar overgangsdialecten naar het West-Vlaams gesproken worden);
- b) het Waasland, dat in z'n geheel een overgangspositie inneemt tussen Oost-Vlaams en Antwerps/Brabants;
- c) de Denderstreek, die helemaal bij het (Zuid-)Brabantse dialectgebied aansluit.

Typisch Oost-Vlaamse dialectkenmerken zijn (o.a.): de *uuë* in *groot/boom* e.d., het wegvallen van -g- in *liggen/vragen/zwijgen* e.d., de uitgang *-tege/-dege* in de verleden tijd, *ik ben* in plaats van *ik zijn*, *schuw* voor 'bang' enz.

√ Gebied (C) is het *Brabantse* dialectgebied, dat eventueel nog onderverdeeld kan worden in noordelijker Brabants (of Antwerps) en Zuid-Brabants (waar de Oost-Vlaamse Denderstreek bij aansluit).

Typisch Brabants zijn (o.a.) de volgende dialectelementen: *zwert* en zelfs *zwet* voor 'zwart', scherpe *i(i)* en *u(u)* in woorden als *dik/vis/slim* en *put/dun/zucht*, *doet-əm* in plaats van *doet hij*, enz.

- √ Gebied (D) omvat de *Limburgse* dialecten. Op enkele westelijke plaatsen na (b.v. Lommel), die meer Brabants zijn, bestrijkt dit gebied de hele provincie Limburg (en ook de provincie Limburg in Nederland). Typisch Limburgse dialectkenmerken zijn de toonverschillen (die het Limburgs zo zangerig maken), *ich* en *mich*, het wegvallen van de eind-*t* na een andere medeklinker (b.v. in *acht*, *post*, *vast*) en veel 'Duitse' woorden zoals *schonk/schink* (= ham), *schok/schokkel* (= schommel), *wie* = hoe, enz.

Tussen die tamelijk homogene kerngebieden bevinden zich soms vrij smalle, soms vrij brede *overgangszones*, die eigenlijk bundels van dialectgrenzen zijn:

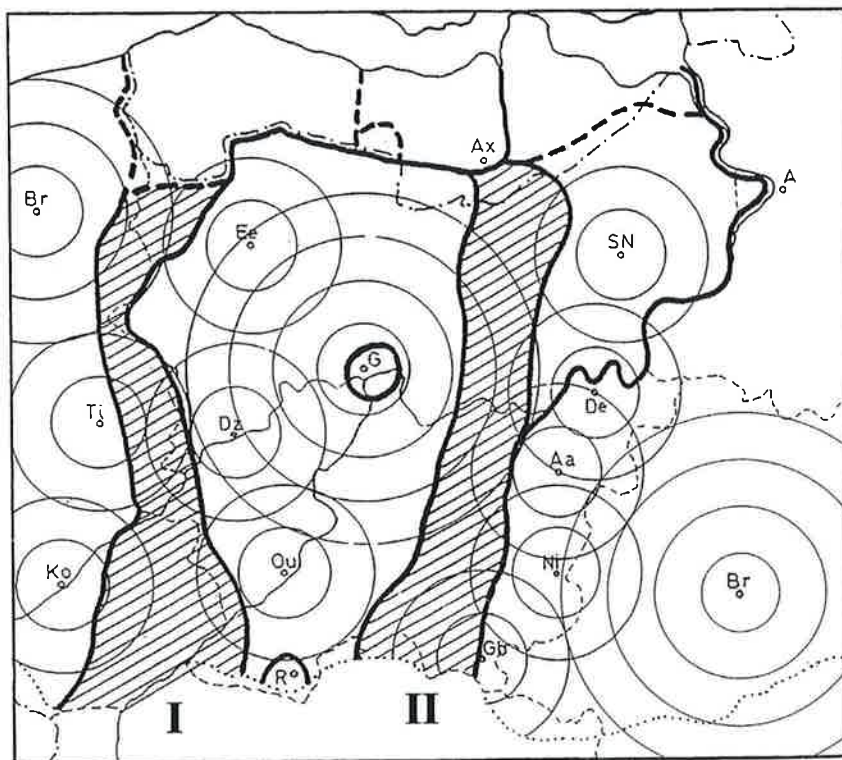
- (I) de overgangszone tussen West- en Oost-Vlaams;
- (II) het in het noorden (Waasland) erg brede overgangsgebied tussen Oost-Vlaams en Brabants;
- (III) het grensgebied tussen Brabants en Limburgs.

Waar we met een echt lineaire dialectgrens te maken hebben (b.v. de Schelde tussen het Waasland en Antwerpen), is er doorgaans een natuurlijke (verkeers)grens in het geding.

Hoewel de meeste van die grenzenbundels in de buurt van provinciegrenzen te situeren zijn, hebben ze geen enkel causaal verband met die provinciegrenzen, die overigens te jong (1796) en te weinig verkeersremmend (geweest) zijn om zo diep op ons dialectlandschap te kunnen inwerken. Dialectgrenzen zijn altijd in hoge mate *verkeersgrenzen* (geweest): ze zijn altijd te vinden op de naad van twee socio-economische invloedssferen. Over die naad heen was er in de loop der eeuwen veel minder intensief interlokaal/intergewestelijk verkeer dan binnen het sociaal-economische achterland van één of meer steden.

Via kaart (4) illustreren we dat voor het Oost-Vlaamse dialectgebied. Daarop zijn vanuit de oude marktcentra om de 5 km. concentrische cirkels getrokken (tot 10 km. voor kleinere steden, tot 20km. voor grote marktcentra als Gent en Brussel). De westelijke grenzenbundel (I) is perfect te situeren op de intersectie van de cirkels die vertrekken enerzijds vanuit de West-Vlaamse centra Brugge en Kortrijk (en ook nog het kleinere Tielt daartussen), anderzijds vanuit Gent en z'n satellietstadjes Eeklo, Deinze en Oudenaarde. De oostelijke grenzenbundel

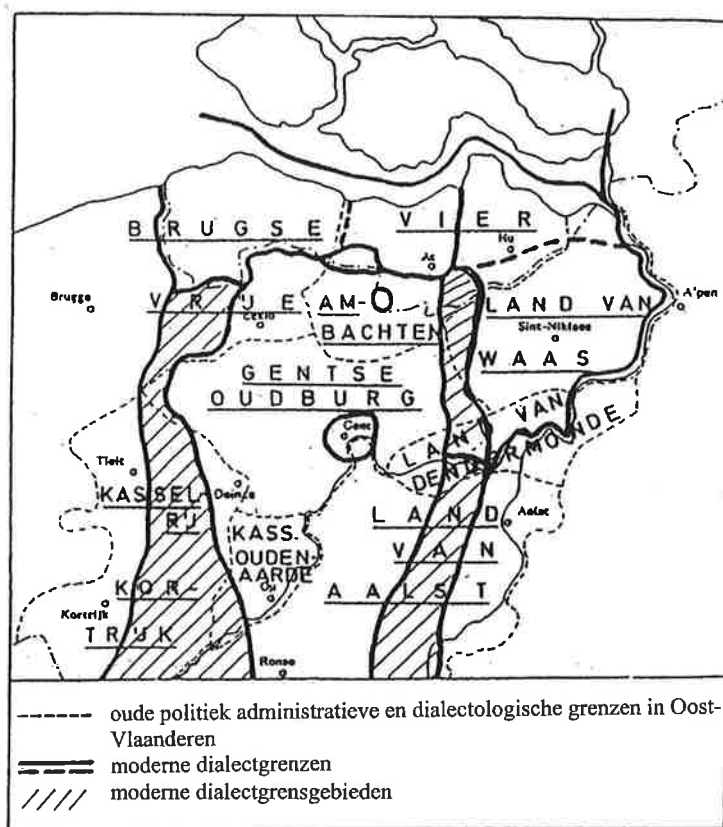
Kaart ④: Het (Oost)-Vlaamse dialectlandschap + geometrische voorstelling van de economische gerichtheid

(II) markeert de oostgrens van de Gentse socio-economische invloedssfeer en is tegelijk de westgrens van (a) in het noorden het achterland van Sint-Niklaas (dat zelf toch altijd ook wat invloed van Antwerpen ondergaan heeft) en (b) in het zuiden de socio-economische invloedssfeer van Brussel en z'n satellietstadjes aan de Dender: Dendermonde, Aalst, Ninove en Geraardsbergen.

Een tijdlang hebben Vlaamse dialectologen gedacht dat de grenzen van ons dialectlandschap sterk geconditioneerd waren door de feodale territoriale indeling. Zoals kaart (5) mooi aantoon, is dat echter een verkeerde hypothese. In se hadden die oude territoriale grenzen een te gering verkeersremmend karakter. De mooiste illustratie daarvan op kaart 5 biedt nog het oude Land van Aalst: de belangrijke dialectgrenzenbundel (II) loopt van noord naar zuid dwars door dat gebied.

Kaart ⑤ : Oude politiek-administratieve en dialectologische grenzen in Oost-Vlaanderen

Binnen de hierboven opgenoemde grote dielectgebieden zijn er vanzelfsprekend nog plaatsen en (sub)gebieden met eigen kenmerken. Ik geef hiervan enkele voorbeelden:

Het dialectologische waarmerk van het Oostends is de fameuze èè-uitspraak in woorden als *zee / steen / bleek / zeep / enz.*

Kortrijkzanen (echte althans) laten de eind *-d* of *-t* weg in woorden als *hoed / brood / hand / vent / post / enz.*

Een Gentenaar heeft in vergelijking met een Oost-Vlaamse plattelandsbewoner heel veel aparte dialect-kenmerken: b.v. het weglaten van de eind *-n* (*luupe* = lopen), een ae-achtige uitspraak van Ndl. *ij* (*kaek*

kaek, nen twiedèkker), lang gerekte klinkers (*nen twiedèkker*), de *aai*-klank in woorden met Ndl. *ui* (een *maais* = muis), een *j* in woorden als *broaje* (= braden) en *bloeje* (bloeden), enz.

De Denderstreek (met Aalst voorop) en het Pajottenland hebben hun fameuze 'niesmedeklinkers' (technische term: mouillering): b.v. hij *zietj* (= zit), hij *batj* (= bijt), een *moesj* (= muts), ne *klasj* (= klets).

Typisch aan het Mechels is de volledige afwezigheid van tweeklanken: *ieë* verschijnt als een lange *ie* (b.v. *heet*), *ij* als *aa* (b.v. *tijd*), *ui* als *òò* (b.v. *huis*). In het Mechels wordt de heldere *aa* ook als zodanig uitgesproken (het fameuze zinnetje: *'t water staat in de straat*).

In het Antwerps vallen vooral de heel scherpe korte klinkers op (b.v. *wiet*= wit, *puut*= put, *oep*= op). Woorden als *kant* en *zand* hebben een lang gerekte en nasale (door de neus uitgesproken) *aa*, terwijl in *pint/vent/hond* e.d. een *-ng-* klank te horen is (b.v. *nen ongd*).

Vaak zijn het *stadsdialecten* die zulke aparte kenmerken ontwikkeld hebben en daardoor eilanden vormen tegenover het omringende platteland. Ongetwijfeld het sterkste voorbeeld is Gent en het Gents. Vooral op het vlak van de uitspraak verschilt het heel sterk van de omringende Oost-Vlaamse plattelandsdialecten (b.v. zelfs het Drongens en het Zwijnaards, die maar een paar kilometer van de stad verwijderd zijn). Zelfs op Mariakerke en Wondelgem wordt door de oudere lokale bevolking nog 'boers' gesproken.

Die stadseilandvorming is hoofdzakelijk aan twee (soorten) factoren toe te schrijven:

Objectief: Doordat de stadsbevolking (in vergelijking met de plattelandsbevolking) gemiddeld mobieler en heterogener was/is, meer externe contacten had/heeft en minder aan sociale controle onderhevig was/is, konden taalveranderingen er makkelijker op gang komen en zich sneller doorzetten dan op het platteland. Stadsdialecten stonden/staan doordoor vaak een of meer passen voor in de taalevolutie.

Subjectief: Toen eenmaal om bovengenoemde reden(en) allerlei dialectverschillen ontstaan waren tussen stad en platteland, konden beide 'partijen' daar op twee manieren (bewust of onderbewust) op gaan reageren: *assimilerend* (en dan nam het platteland een aantal stedelijke dialectvernieuwingen over) of *dissimilerend* (en dan wees het platteland de meeste van die stedelijke vernieuwingen af, ofwel ging de stad zich weer distanciëren van het assimilerende platteland en keerde ze soms zelfs terug naar de oude taaltoestand).

Heel veel hing af van de socio-psychologische relatie tussen en de stad en haar achterland.

Gent, met z'n erg geprononceerd eilanddialect, moet lang op gespannen voet geleefd hebben met het omringende Oost-Vlaamse platteland (o.a. door de sterke socio-economische tegenstellingen tussen een echt ruraal achterland en een al vroeg sterk geïndustrialiseerde stad). Burgerlijke stadjes en steden die veeleer handels- en verzorgingscentra zijn, hebben doorgaans een (veel) minder insulair dialect (b.v. Brugge, Oudenaarde en Dendermonde >< de veel meer geïndustrialiseerde stadjes als Aalst, Ronse e.d.).

3. De historische achtergrond

Door plaatsbeperking moet ik me hier beperken tot Vlaanderen (in de engere historische betekenis: de beide Vlaamse provincies als voortzetting van het Graafschap Vlaanderen) en *Brabant* (eveneens in de

historische betekenis: het oude Hertogdom Brabant= de provincies Antwerpen en Brabant). Deze historische ontwikkelingsschets bevat drie stadia:

3.1. De oude west/oost-tegenstelling

Zoals al onder (1.1.) aangegeven werd, ontplooidde er zich na de algehele germanisering (5de eeuw) een west/oost-terraslandschap met naar het westen (de kust) toe steeds meer overeenkomsten met het meer Angelsaksisch of (Oud-)Engels, en naar het oosten toe steeds meer gelijkenissen met het Hoogduits. De scharnierlijn (van noord naar zuid) moet zich ongeveer op de lijn (Beneden-) Schelde + Dender bevonden hebben. Ten oosten (Brabant en Limburg) was er o.a. hetumlaut-verschijnsel: cf. klankvormen als *kèès* (= kaas, Duits *Käse*), *schèèr* (= schaar, Duits *Schäre*), *gruun* (= groen, Duits *grün*), *vruug* (= vroeg, Duits *früh*), *menneke* (= mannetje, Duits *Männchen*), enz. Net als in het Duits waren de korte klinkers daar gemiddeld ook scherper/geslotener.

Ten westen van die scharnier tekende er zich vermoedelijk een relatief homogeen Vlaams dialectgebied af. Er was zeker nog geen scherpe/diepe grens tussen Oost- en West-Vlaams (zoals we die nu kennen in de buurt van de relatief jonge provinciegrens). Net zoals nu nog zal ook toen het aantal Kust-West-Germaanse verschijnselen geleidelijk afgenomen zijn van west naar oost, maar tot het einde van de middeleeuwen (begin 16de eeuw) zullen er b.v. wel geen spectaculaire verschillen bestaan hebben tussen het Brugs en het Gents. In beide steden sprak men toen o.a. nog van *biiten* (= bijten) en *buuten* (= buiten), zoals nu nog in het West-Vlaams. In Gent woonden toen nog families met de naam *Van den Bussche* of *De Wulf* of *De Buck*, met een *u* in woorden die nu in het Gents al lang een *o* hebben.

3.2. Gedeeltelijke verbrabantsing van Oost-Vlaanderen

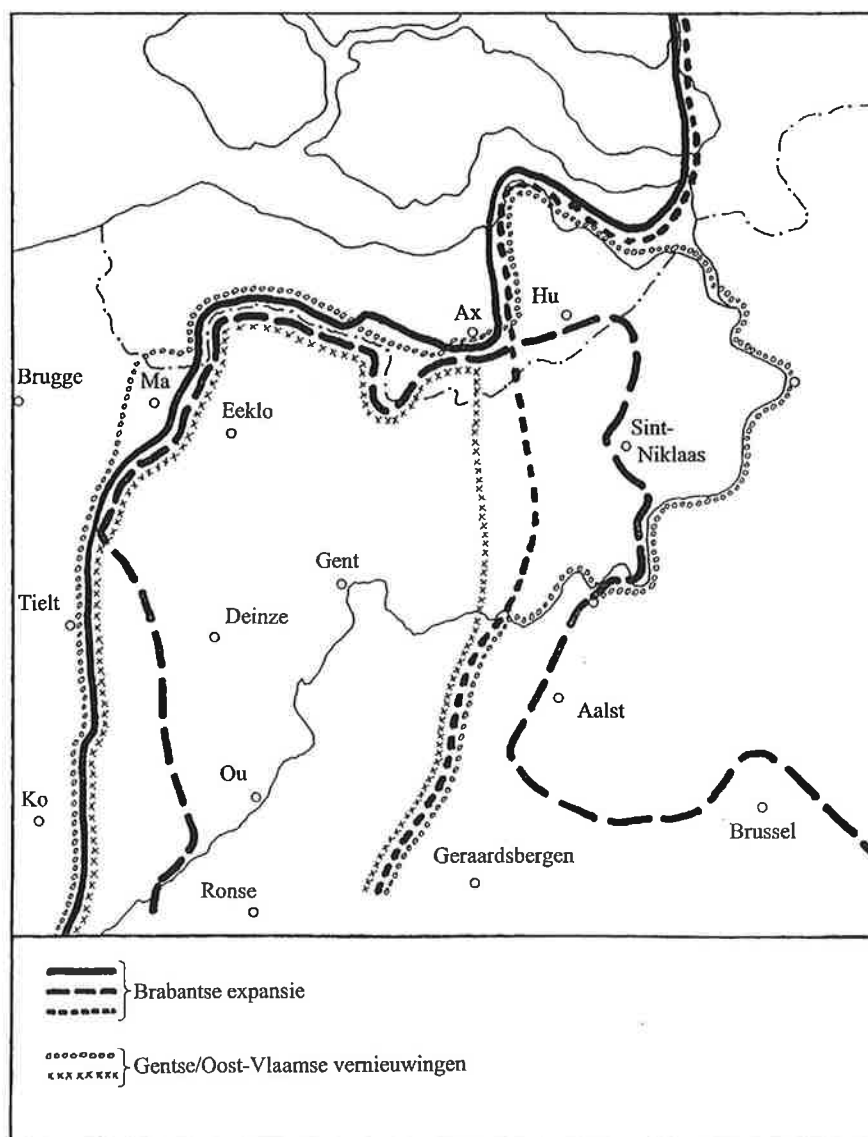
Vanaf de 16de eeuw, ook een tijd van grote politieke, sociale en ideologische beroering, gaat Brabant (inclusief Antwerpen) vanuit z'n dominante sociale, economische en culturele positie ook een aantal dialectkenmerken naar de aanpalende gebieden, dus naar West-Limburg en ook naar Oost-Vlaanderen) uitstralen. Die westwaartse uitstraling moeten we ons enerzijds als een langzaam territoriaal oprukken voorstellen (vandaar dat de Denderstreek veel grondiger verbrabantst is dan het westen van Oost-Vlaanderen) en anderzijds als een soort «parachutering» van Brabantse dialectkenmerken naar de grootste Oost-Vlaamse stad die ook de intensiefste contacten met Brabant had: Gent. Gent gold van toen af dus als een soort voorpost van verbrabantsing en het gaf die Brabantse dialectkenmerken door aan z'n hele socio-economische achterland. Die westwaartse Brabantse expansie stakte echter wel bijna helemaal aan de oostgrens van de Brugse + Kortrijkse invloedssfeer. Aldus ontstond er in de buurt van de huidige (en jongere) provinciegrens ook een dialectgrens. Het ging o.a. om de volgende dialecttegenstellingen:

	BRABANTS + OOST-VLAAMS	WEST-VLAAMS
- oude <i>uu</i> (Ndl. <i>ui</i> , bv <i>huis</i>)	een tweeklank	<i>uu</i>
- oude <i>ii</i> (Ndl. <i>ij</i> , b.v. <i>rijp</i>)	een tweeklank	<i>ie</i>
- oude <i>a</i> vóór <i>r</i> (b.v. <i>kar</i> , <i>gars</i> , <i>zwart</i>)	<i>e</i>	<i>a</i>
- oude <i>oeë</i> (Ndl. <i>oo</i> , b.v. <i>brood</i>)	<i>uuë</i>	<i>oeë/ooë</i>

Kaart (6) illustreert de postmiddeleeuwse verbrabantsing van Oost-Vlaanderen heel mooi.

Kaart ⑥ : Verbrabantsing Oost-Vlaanderen

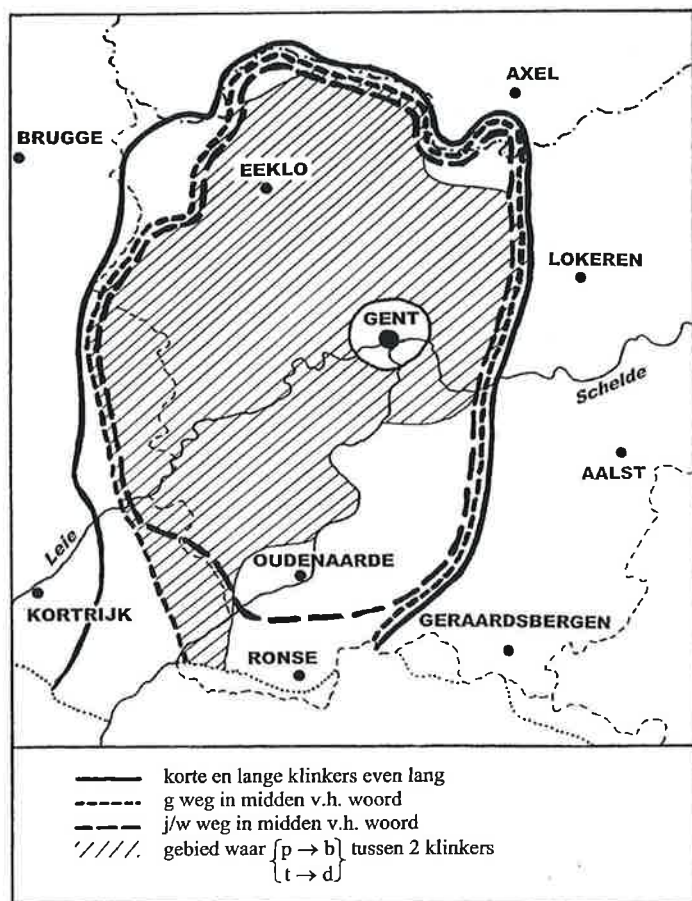
3.3. Eigen Oost-Vlaamse (aanvankelijk Gentse?) ontwikkelingen

In Gent en z'n socio-economische achterland hebben er zich vermoedelijk vanaf het einde van de zestiende eeuw nog een aantal autochtone Oost-Vlaamse klankvernieuwingen voorgedaan die wellicht een Gentse oorsprong hebben maar die, zodra ze door het Oost-Vlaamse platteland overgenomen waren, door Gent vaak weer afgestoten werden. Hierdoor werd de (west)grens met het West-Vlaams (= grenzenbundel I) aanzienlijk versterkt en kreeg dat Oost-Vlaamse dialectgebied ook een duidelijke(r) oostgrens met de Brabants(er)e gebieden van het Waasland en de Denderstreek. We vermelden hieronder enkele van die Oost-Vlaamse vernieuwingen:

- √ p/t/k die tussen twee klinkers stemhebbend kunnen worden (→ b/d/Franse G): b.v. *zèdden*= zetten, *abbels*= appels, *koegē*= koek;
- √ wegval van g tussen twee klinkers + rekking van de voorafgaande klinker: b.v. *zèè(gg)en* (zeggen), *lie(g)en*;
- √ wegval van -ng- tussen twee klinkers + rekking van de voorafgaande klinker: b.v. *zèè(ng)en* (zingen), *àà(ng)en* (hangen);
- √ vertweeklanking (met naslag) van korte i en u in b.v. *vis* en *put*.

Op kaart (7) worden deze ontwikkelingen in beeld gebracht.

Kaart ⑦ : Oost-Vlaamse vernieuwingen

4. Een slotakkoord in mineur: de regenboog verbleekt

Al in paragraaf (1.2.) hebben we vermeld dat de prachtige regenboog van dialectvariatie die we hierboven enigszins hebben proberen te beschrijven, ook in Vlaanderen al enkele decennia aan het verbleken is. Aangezien nauwelijks nog Vlamingen het dialect aan hun kinderen wensen of durven door te geven, zullen die rijke regionale taaltjes over enkele tientallen jaren zelfs *definitief* plaatsgemaakt hebben voor hooguit nog een streekaccent. Daarom dat wij dialectologen nu nog meer haast maken met een grondige inventarisatie van al die taalrijkdom in databanken, atlanten en woordenboeken. De masochisten onder ons zijn zelfs onderzoek gaan verrichten naar dat uitvlakkings- en verdwijningsproces. Volgens alle prognoses zal de laatste Vlaamse dialectspreker een bejaarde West-Vlaamse plattelander van het mannelijke geslacht en met een relatief laag opleidingsniveau zijn. Tenzij...